

3.3.7. Fiske og bygselbruk.

"Kun Beboerne af Ørkedalsøren have Anledning til at drive Saltvands-Fiskerie, og disse deeltage i Skrei-, Silde- og Sei-Fiskerierne paa Havkysten og i Fjordene, og tjene godt derved, ligesom de ogsaa drive Fiskerie til dagligt Brug i Fjorden, hvor i enkelte Aar kan indfalde Fiskerie af Høstsild. Af Ferskvands-Fiskerie er Laxefiskeriet det viktigste". (57)

I sin beskrivelse av Orkdal prestegjeld kom Jens Kraft også inn på befolkningen på Orkedalsøren og deres næringsvirksomhet. Når det gjaldt laksefisket, var dette især innbringende ved elvemunningen, hvor laksen ble fanget med kastenot, men dette fisket var i hovedsak forbeholdt grunneierne langs Orklas os.

Fra tiden etter 1814 var det årvisse store innsig av sild, torsk og sei langs Norskekysten. (58) Det meste av fisket var et rent kystfiske og for fiskerne på Øra var det vanlig både å delta i torskefisket på Lofoten og sei og torskefisket på Haltenbanken, samt i fjordfisket etter sild i Stjørn- og Bjugn fjorden og Gulosen. Torskefisket foregikk om vinteren fra midten av januar til slutten av mars, ca. 14 uker. Fisket etter sild foregikk om sommeren og høsten, fra slutten av juni til slutten av oktober.

Oppgaver over oppfisket kvantum i amtmannsberetningene ningene er generelt svært mangelfulle. I beretningene for 5-året 1840 - 1845 ble det opplyst at Fosen var eneste distrikt i Søndre Trondhjems Amt hvor det var oppgitt fangstmengde. Det ble imidlertid samtidig opplyst at kildene, tiendeangivelsene, tildels var "villedende og dels ikke alltid tilgjengelig". To av de viktigste fiskeridistriktene, Bjørnør og Hemne, manglet det dessuten oppgaver for. (59) Bjørn Olsen har i sin hovedoppgave vist at sildefisket var det viktigste fisket for Ørafiskerne i tiden frem til 1800. (60) Etter de opplysninger som er fremkommet om fiskerne på stedet i tiden etter 1800, er det tydelig at deltagelse i torske- og seifisket hadde fått større betydning enn tidligere, men at sildefisket fortsatt var viktigste fiske. (61) Ifølge amtmannen hadde torske- og seifisket i perioden 1835 - 1840 i likhet med 5-årsperioden forut, vært heller skralt, men sildefisket hadde vært godt, og i årene 1838 og 1840 "endog overnaturlig godt i Fjordene Bjogn og Stjørn i Ørlandet Prestegjeld samt i Aafjorden". (62) At fiskerne på Øra deltok i disse fiskeriene var opplagt. Fiskeredskapene som ble benyttet ved torske og seifisket, var garn, liner og handsnøre (djupsagn). Ved sildefisket ble not benyttet under feitsildfisket i begynnelsen av sesongen, og garn under avslutningen, da silde var mindre av størrelse. (63)

Den oppfiskede mengde torsk, sei og sild ble for det meste solgt direkte til oppkjøperfartøy som kom ut til fiskeværene og fangstplassene. De fleste oppkjøperfartøyene kom fra Trondheim, Kristiansund eller Bergen. (64) I tillegg ble både sild, torsk og sei nedsaltet til eget forbruk og til

bruk som byttemiddel mot mel og kornvarer. Denne handelen foregikk flere steder, blant annet på Orkedalsøren. (65)

Som vi har sett av folketellingene i 1835 og 1845 økte antall fiskere betydelig i denne tiden, og av amtmannen ble det bemerkt at antall deltakere i fiskeriene hadde økt i takt med den økte folkemengden. (66) Tilstrømmningen av især ungdom fra de nærmeste bygdene til Orkedalsøren syntes å være i samsvar med hva Hans Try skriver om fiskeriene og deltakerne der i denne tiden: "Selve fisket virket som en magnet med skiftende styrke: når innsiget var stort og prisene høye, utvidet Fisker Norge seg, folk strømmet til ikke bare fra de nærmeste områdene, men også fra helt andre kyststrekninger og fra innlandet." (67) Tilflyttingen til Øra fra blant annet Gudbrandsdalen i 1840 kunne ha sammenheng med informasjon om godt sildefiske på fjorden like utenfor Øra. (68)

I sin beskrivelse av Søndre Trondhjems Amt i 1825, forteller Jens Kraft også om fiskeriene og fiskehandelens betydning for Trondheim. Byen hadde frem til 1840-årene privilegium på all handel for området, og mye av det oppfiskede kvantum ble som nevnt oppkjøpt av båter fra Trondheim. I 1825 var fiskehandelen av større økonomisk betydning for byen enn trelasthandelen, og fordi byens skuter var engasjert i fiskehandelen, kunne flere utenlandske skuter komme og delta i trelastutskipningene. (69) I tollbøkene for 1828 og 1829 har jeg bare kunnet finne en jekt som var hjemmehørende i Orkdal. (70) Ettersom Orkdal hørte til Trondhjem Tolldistrikt, skulle det forventes at dersom båter fra Orkedalsøren hadde vært i byen og levert tollpliktige varer, som f.eks. fisk, skulle dette vært oppført i tollbøkene. Vi må ta dette som en indikasjon på at det meste av den oppfiskede mengde sild og fisk som ble solgt på fiskeplassene, ble fraktet til byen av båteiere derfra og ikke av båteiere fra Orkedalsøren. Sommer- og høstfisket i Bjugn- og Stjørnfjorden hadde lenge vært blant de viktigste sildefiskeriene på Norskekysten, og selv om fangstene ikke alltid var like store, kom silden årvisst og regelmessig. (71)

De fleste beboerne på Orkedalsøren tilhørte fiskerfamilier, men som vi har sett var bygselbruk en viktig del av økonomien for både fiskere, håndverkere og handlende foruten de som hovedsakelig var beskjeftiget med jordbruk. Vi skal i det etterfølgende se litt på hvor stor vekt beboerne med jord la på det å dyrke jorda. Kildene for opplysningene om "utsæd og kreaturhold" har vi fra jordbruks-tellingene i forbindelse med folketellingene i 1835, 1845 og 1865. Tallene fra 1835 er ufullstendige fordi bøndene fryktet at disse data ville føre til økt skattelegging fra myndighetenes side. Det er derfor all grunn til å tro at de oppgitte tall er for lave. (72)

Tabell 3.24 Utsæd og husdyrhold på Orkedalsøren, 1835.

Gårdens og stedets navn	Utsæd 1835, Tønner				Husdyrhold 1835			
	Rug	Bygg	Havre	Potet	Hest	Storfe	Sau	Gris
Nervig		3	24	16	2	20	30	2
Nervigsøren			7½	4½			9	
Hov	1	5	20	20	3	20	20	4
Hovsøren			17¾	9		4	11	1
Sum	1	8	69¼	49½	5	44	70	7

Kilde: Folketellingen 1835-Jordbrukstellingen.

Tilsammen satte strandsitterne 25¼ tønner havre og 13½ tønner potet. Husdyrholdet besto av 4 storfe og 20 sauer og en gris. Tabellen viser imidlertid at Hovsøren både hadde den største utsæden og det høyeste antall husdyr. Når vi samtidig vet at denne del av Orkedalsøren hadde et adskillig lavere antall husmenn med jord enn Nervigsøren, 29 stk. mot 43 stk., kan det være nærliggende å anta at selvforsyningsgraden var høyere på Hovsøren enn på Nervigsøren, og at det derfor burde antas at strandsitterne på Hovsøren dyrket opp et større jordareal. Forklaringen kan være at noen av byggeselbrukerne på Hovsøren som mistet husene sine i 1828, bodde midlertidig som innerster på Nervigsøren, men at de dyrket det eller de jordstykkene som de fortsatt måtte ha på Hovsøren. Jeg vil derfor se på Hovsøren og Nervigsøren som en enhet når selvforsyningsgraden for strandsitterne skal vurderes.

Dersom vi setter en fyllverdi på 5¼ for havre og 7 for potet, ga dette avlinger på henholdsvis 126¼ tønner havre og 94½ tønne potet. (73) Dette ga pr. husholdning, brutto, 1,8 tønne havre og 1,3 tønne potet, hvilket viser at strandsitterne, med bakgrunn i de oppgitte tall, ikke kunne dekke sine årlige behov for disse næringsproduktene. Nå er konklusjonene basert på strandsitterne som gruppe. Trolig dyrket flere enkeltpersoner tilstrekkelig av i alle fall potet til å dekke familiens årsbehov. Det en kan fastslå utfra de nevnte tall, er at strandsitterne var henvist til å kjøpe eller bytte til seg det meste av det korn de trengte, og en god del av årsbehovet for potet. Totalt ble det imidlertid dyrket tilstrekkelig med poteter på stedet til å dekke behovet til samtlige 96 husholdninger som var der i 1835. Byggeselbrukerne og gårdbrukerne dyrket tilsammen 343 tønner potet, brutto, hvilket skulle gi pr. husholdning rundt 4 tønner hver. (74)

Hva vet vi så om de økonomiske forholdene på stedet i 1845? Både når det gjaldt jordbruket og fisket i perioden 1835 - 1845, vet vi at det var ujevne vekstår og ujevnt fiske.(75) Ifølge amtmannen var Fosen fogderi det eneste distrikt i Søndre Trondhjems Amt som oppviste en økende velstand i denne tiden.(76) Fisket her ute var bedre og her var gode muligheter for å rydde nytt land. Ifølge folketellingen av 1845 over "utsæd og kreaturhold" for strandsitterne på Orkedalsøren, viste tallene store forbedringer fra tiåret forut.(77) Det fremgikk her at strandsitterne nå hadde en utsæd på 36 tønner potet, 7 tønner bygg, 11 tønner blandkorn og 19 tønner havre. Av husdyr hadde de tilsammen 1 hest, 4 storfe, 55 sauer og 16 gjeter.(Se vedlegg II). Dersom vi regner en follverdi på 7 for potet og bygg og 5 for havre og blandkorn, skulle dette gi følgende avlinger:

Tabell 3.25 Produksjon av potet og korn i 1845. (Tønner).

Potet	Bygg	Havre	Blandkorn
252	49	95	55

Kilde: Folketellingen 1845.

Tabell 3.25 viser at det blant strandsitterne med jord ble produsert nok potet til å kunne dekke mesteparten av årsbehovet for beboerne her. Fordelt på antall husholdninger, dvs. 85 stk., ga potetproduksjonen 3 tønner pr. husholdning. Når det gjaldt kornproduksjonen, så ga denne tilsammen pr. husholdning ca. 2 tønner. Disse tallene er kun ment å skulle vise at de strandsitterne som hadde jord, utnyttet jorda godt og kunne få avlinger som satte dem i stand til å dekke mye av årsbehovet av disse nyttevekstene for dette samfunnet som helhet. Vi vet jo at ikke alle strandsitterne hadde jord de kunne dyrke, og at det var forskjeller i størrelsene på bygselbrukene. Men sammen med det som ble dyrket på Nervig og Hov, synes dette å ha vært et samfunn som var selvberget på korn og potet - forutsatt at det ikke ble uår.

De beste kornbygdene i Orkdalen lå på de mest lavtliggende områder ved fjorden i nord. I hovedsak var det bygg og havre som ble dyrket, og ifølge amtmannen kunne man i gode år produsere nok korn til å dekke årsbehovet der.(78) Poteten var ansett for å gi den sikreste og beste avling, og på Øra fikk potetproduksjonen økt betydning for husholdningene.

Hvor mange av husholdningene blant strandsitterne hadde muligheter for å dyrke korn og poteter til eget forbruk? Jeg vil her ta utgangspunkt i gruppen "husmenn med jord", men bare ta med de som ble regnet til strandsitterne på Nervigs- og Hovsøren.

Tabell 3.26 Husholdninger og husmenn m/jord, 1845.

Sted	Husholdninger	Husmenn m/jord	Differanse
Nervigsøren	49	42	7
Hovsøren	36	29	7
Sum	85	71	14

Kilde: Folketellingen 1845.

Ovenstående tabell bekrefter at det var en stor sammenheng mellom antall husholdninger og husmenn med jord. Dette bekrefter videre den antakelse at de fleste i gruppen "fisker" var medlemmer av husholdningene til "husmenn med jord". (Se s. 61) "Husmenn med jord" besto også av 3 håndverkere og 2 av handelsmennene. (79) I deres husholdninger var det svenner og læregutter samt tjenere. Rundt 20% av stedets beboere tilhørte husholdninger uten egen jord. Det vi videre kan gå ut fra er at alle yrkesutøvere i en husholdning bidro med noe til husholdningenes samlede økonomi, enten ved å skaffe tilveie det daglige næringstilskudd til familien, som f.eks. fisker, være med i håndverksproduksjonen eller betale en eller annen form for leie.

Når det gjaldt husdyrholdet blant strandsitterne, så kan det virke forbausende at de kunne holde så mange sauer og gjeter. Bygseltomtene var vanligvis på mellom 1 og 3 mål, og når vi vet at de aller fleste utnyttet jorda til å dyrke nyttevekster, kan vi jo spørre oss om hvor husdyrene fikk føret fra? Ifølge bygselkontraktene var det bare de som hadde husmannsbruk som hadde rett til å la husdyrene gå i grunneiernes utmark. (80) I strandsitternes kontrakter var det som oftest tatt med at husdyr måtte holdes i innhegninger på de bygslede jordparseller. (81) Det er derfor klart at mye av føret til husdyrene på Nervigs- og Hovsøren, måtte sankes langs veger og i utmarka. En del tang og tare ble også benyttet som fôr, og fiskeavfall var sikkert meget viktig i denne sammenheng.

Primærnæringenes dominerende stilling blant beboerne var i 1865 i ferd med å svekkes. Tilsammen hadde sekundær- og tertiærnæringen en nesten like stor andel av yrkestakerne.

Hva kan vi så si om de økonomiske forholdene her utfra de opplysninger som kom frem i folketellingen dette året? Vi må her, som tidligere, ta utgangspunkt i beboernes eiendomsforhold. I denne tiden, hvor naturalhusholdet og selvforsyningsøkonomien fortsatt spilte en avgjørende rolle for flesteparten av beboerne, var deres forhold til jorda en vesentlig faktor.

Fiskerne utgjorde fortsatt den største ervervsgruppen, med i alt 100 personer. Av disse var 32 huseiere med jord, 17 huseiere uten jord, 29 sønner av huseiere med eller uten jord og bodde hjemme, 20 losjerende fiskere og 2 hadde jord, men bodde som losjerende. Blant håndverkerne var det 9 huseiere med jord og 11 huseiere uten jord. Åtte av svennene/læreguttene var sønner av håndverkere. Resten, 23 stk. var losjerende hos håndverkere eller andre. I tillegg var det 35 personer som var huseiere med jord og 8 huseiere uten jord. Til den førstnevnte gruppen hørte blant annet gårdeierne og de ordinære husmennene på stedet, men disse var i en annen stilling enn strandsitterne hva størrelsen på eiendommene angikk, og hadde følgelig helt andre muligheter for å dyrke jorda og produsere det de trengte til eget forbruk. Gårdene og husmannsplassene hadde det meste av sin inntekt fra jordbruket, mens dette for strandsitterne måtte bli en biinntekt. Ettersom strandsitterne dannet kjernen i dette tettsteds-samfunn, er det deres økonomiske forhold som er de interessante her.

Blant strandsitterne var det 63 huseiere som disponerte jord, 36 personer var huseiere uten jord og 3 personer hadde jord, men bodde som losjerende hos fiskere.(82) Det å disponere jord ga økonomisk trygghet, men det hadde en også ved bare å eie et hus. Samtlige med betegnelsen "huseier uten jord" som eneste "yrkesbetegnelse", hadde losjerende, og det høye antall losjerende fiskere og håndverkere, fortalte at mange av stedets huseiere hadde inntekter på leieboere.

I sin magisteravhandling fra 1976 grupperte Helge Wold fiskerne på Orkedalsøren i 3 kategorier: 1. Huseier/fisker. 2. Losjerende fisker. 3. Fisker, for derigjennom å vise de økonomiske forhold blant fiskerne. Til gruppe 1 regnet han både huseiere med og uten jord. Til gruppe 2 hadde han også medregnet 4 som kunne drive selvforsyningsjordbruk og gruppe 3 var forbeholdt yngre, ugifte fiskere som bodde hjemme hos foreldrene.(83)

Selv har jeg valgt å gruppere noe anderledes ut fra den tanke at husholdningene/familiene utgjorde økonomiske enheter. Så lenge yrkesaktive barn bodde hjemme, bidro de til å styrke familien økonomisk, og den enkelte hadde den trygghet det ga å utgjøre en del av et økonomisk fellesskap. Utfra dette

vil jeg gruppere fiskerne i følgende kategorier: 1. Fisker/huseier m/jord, 2. Fisker/huseier u/jord og 3. Losjerende fisker.

Tabell 3.27 Fiskere og håndverkere i 1865.

Erverv	Huseier m/jord	%	Huseier u/jord	%	Losjer- ende	%	Svenn, Drenge	%	Sum	%
Fisker	52 ¹⁾	55	23 ²⁾	24	20 ³⁾	21			95	100
Håndverker	9	18	11	22	23	45	8 ⁴⁾		51	100

Kilde: Folketellingen 1865.

1) Inkl. 20 sønner.

2) Inkl. 6 sønner.

3) 2 stk. disponerer jord, men p.t. losjerende.

4) Svenner og drenger var oftest sønner av håndverkere.

Tabell 3.27 viser at gruppen "huseiere med jord" var den største blant fiskerne, med 55%, mens gruppene "huseiere u/jord" og "losjerende" var omtrent like store, på henholdsvis 24 og 21%, av det totale antall fiskere blant strandsitterne.

Blant håndverkerne utgjorde losjerende håndverkere den største gruppen med 45%, huseiere u/jord var den nest-største gruppen med 22% og huseiere m/jord utgjorde bare 18%. Håndverkerne var en yrkesgruppe som hadde økt betydelig de siste ti-årene. At forholdsvis få av dem hadde hus og jord, må kunne forstås med at de var i en "etablerings-fase".

Både blant fiskerne og håndverkerne vil jeg tro at de losjerende utgjorde de økonomisk svakeste gruppene. At enkelte blant disse kunne være gårdmanns- eller husmanns-sønner fra nabobygdene og derved ha muligheter til å få tilgang på rimelige landbruksprodukter, må tas i betraktning. Dette var imidlertid muligheter som vi må anta at også noen fra de andre to grupperingene hadde blant annet ved giftemål.

Alle håndverkerne og fiskerne i gruppen "huseiere m/jord" dyrket jorda og/eller holdt husdyr. De vanligste husdyra var sauer og griser. (Se vedlegg III). Alt i alt holdt beboerne på "Øra": 38 storfe, 152 sauer, 32 griser og 5 gjeter (84) Utsæden var på 5 7/8 tønner bygg, 51 1/8 tønner blandkorn og 134 tønner potet. Folden var i et middelsår regnet til 8 for bygg, 6 for blandkorn og 8 for potet. (85) Dersom vi bare ser på strandsitternes husdyrhold og jordbruksproduksjon, viser tallene en betydelig økning av potetproduksjonen og husdyrholdet. (86) Antall storfe var øket fra 4 stk. i 1845 til 20 stk. i 1865, og antall sauer var øket fra 55 stk. til 121 stk. Griser hadde ikke strandsitterne i 1845, men i 1865 var tallet 23 stk. Gjeteholdet var sterkt redusert, fra 16 til 5 stk. Utsæden på potet var øket fra 36 til 98 1/2 tønner, mens utsæden av korn lå på det samme som i 1845.

Tallene for utsæd og kreaturhold viser at de strandsitterne som disponerte jord, fortsatt utnyttet denne ressurs. Vi må derfor anta at dette var en viktig og nødvendig del av selvforsyningsøkonomien.

Var det noen forskjell mellom fiskerne og håndverkerne, som gruppe betraktet, økonomisk og sosialt? Dersom vi tar utgangspunkt i eiendomsforholdene og antar at de av strandsitterne som hadde eget hus, sto økonomisk sterkere enn de som ikke var huseiere, og at de som i tillegg disponerte noen mål jord, hadde en enda tryggere økonomisk stilling, var fiskerne, uten tvil, den økonomisk sterkeste gruppen. De rådde over de fleste bygseltomtene, og ved å kombinere fiske med bygselbruk, fikk de økonomisk og derved sosial trygghet.

Økningen i antall håndverkere i denne perioden, forteller at denne ervervsgruppen måtte ha et forholdsvis tallrikt publikum. Å dømme etter det varierte utvalg av håndverkere, vil jeg tro at det meste av vanlige forbruksvarer ble produsert på stedet. At Orkedalsøren samtidig var et handelssenter, og at handelen ofte foregikk ved at jordbruksprodukter og skogsprodukter fra distriktet ble byttet mot håndverks- og fiskeprodukter fra stedet og de nærmeste kystbygdene, var kjent fra langt tilbake i tiden. At en del av handelsvirksomheten også hadde foregått og foregikk ved at fiskerne og de som i hovedsak hadde sin inntekt ved fraktefart, tok med seg varer til byene Trondheim og Kristiansund for salg, var også kjent. (87) Håndverks- og husflidsarbeider som kurver og lauper var blant de varer som ble fraktet dit og solgt. (88)

Men også for håndverkerne og de handlende var selvforsyningsøkonomien viktig. De som disponerte noen mål jord, utnyttet denne ressurs på samme måte som fiskerne. (89)

Både blant fiskerne, håndverkerne og de handlende var det økonomiske og sosiale forskjeller. De av fiskerne som eide større båter, hus, og bygslet flere mål jord, var i en annen økonomisk stilling enn fiskere som bare eide huset de bodde i, eller losjerende fiskere. Noen av fiskerne hadde mindre båter, andre var deleiere i en båt, og atter andre var bare med som mannskap. (90) Likeså var det en gradering blant håndverkerne. Noen få var for velstående å regne i dette samfunnet.

Branntakstprotokollene for Orkdalen, som daterer seg tilbake til 1846, gir et godt innblikk i hvorledes hus og bygninger på stedet var innredet, materialvalg, størrelse og verdien av det hele. (91) Samtidig som dette materialet gir et bilde av de økonomiske forhold, sier det en hel del om sosiale forhold.

Av i alt 9 branntaksasjonsforretninger som ble foretatt p her i 1846, foregikk 3 hos håndverkere, 1 hos en embedsmann, 2 hos fiskere, 1 hos en handelsmann, 1 hos en lærerenke og 1 hos en offiser. (92)

Materialiet viste at de takserte og forsikrede hus var svært like i konstruksjon og materialvalg. Det var toetasjes tømrede stuebygninger av typen "låne". Enkelte av hovedbygningene var panelt og malt utvendig, men de fleste var kun panelt og malt innvendig på noen av rommene. Taket var som regel dekket av torv, men et par hus hadde stentak. Bygningenes lengde og innvendig utstyr samt antall økonomibygninger på tomten, var det som i hovedsak skilte eiendommene fra hverandre. En mer detaljert informasjon om bygningene er gitt i kapittel 3.4.3.

Dersom vi tar utgangspunkt i innskuddene i Orkdal Sparebank i perioden 1840 - 1865, var det håndverkerne som hadde den største økonomiske fremgang. (93) Dette er likevel en usikker antakelse fordi folk på denne tiden gjerne hadde pengene "liggende på kistebunnen". En forklaring på håndverkernes innskudd i banken er at håndverkerne innså fordelene ved å være fast innskyter her. For å få lån i Orkdal Sparebank het det i vedtektenes §8: "Personer som have havt eller have penge i Sparebanken og som have udmærket sig ved ordentlige Indskud, skulde, naar, de, ved at begynde en Næringsvei, behøve et Pengelaan, fremfor Andre være berettigede til at erholde Laan av Indretningens Fond, naar de kunne skaffe den fornødne Sikkerhed. Forøvrigt skulle Alle, som enten allerede have bidraget eller herefter bidrage til Sparebanken ved frivillige Gaver, i samme Henseende komme i fortrinlig Betragtning". (94)

Håndverkerne kunne ha nytte av å ha et godt forhold til banken. Både ved etablering som selvstendig håndverker med eget verksted og ved eventuelle forbedringer av verksted/utsalgssted, hadde håndverkerne behov for lån. Ifølge branntakstmaterialiet var det en god del påbygg og nybygg på eiendommene til håndverkerne for blant annet verksted og pakkboder. (95)

Som allerede nevnt, var det 63 strandsittere som hadde bygseltomter som gjorde det mulig å drive litt jordbruk. Av vedlegg III fremgår det at tilsammen 59 personer utnyttet tomtene til enten å dyrke nyttevekster og/eller holde husdyr. Strandsitterne hadde i 1865, 110 hus og 148 husholdninger. Ettersom det i flere hus bodde to generasjoner, må vi tro at flere enn 59 husholdninger hadde nytte av det den enkelte eiendom kastet av seg. Vi skal i det etterfølgende se på fordelingen av avlingene pr. husholdning, og sammenligne denne med en tilsvarende oppgave for resten av "Ørkedalsøren Skoledistrikt". Distriktet omfattet foruten selve strandstedet også gårdene fra Nervig til Evjen. (96)

Tabell 3.28. Personer og husholdninger. Orkedalsøren og distriktet. 1865.

	Orkedalsøren ¹⁾	Distriktet ²⁾
Personer	583	244
Husholdninger	148	45
Personer pr. husholdning	4	5

Kilde: Folketellingen 1865.

1) Ekskl. gårdene og husmannsplassene.

2) Skoledistriktet fra Nørvig til Evjen, ekskl. Orkedalsøren.

Tabell 3.29. Utsæd og avling for Orkedalsøren og distriktet. 1865.

	Orkedalsøren		Distriktet	
	Potet	Blandkorn	Potet	Blandkorn
Utsæd	134 ^{1/4}	51 ^{1/8}	141 ^{1/4}	124 ^{1/4}
Avling	1074	307	1130	743 ^{1/4}
Avling pr. husholdning	7,3	2,1	25,1	16,5

Kilde: Folketellingen 1865.

Follverdi: Potet: 8. Havre/Blandkorn: 6. Utsæd/avling i tønner.

Tabell 3.29 viser, som ventet at det var stor ulikheter i avlingsresultatet for husholdningene til disse gruppene. For gårdbrukerne og husmennene var jordbruket i regelen hovederverv. For strandsitterne var det et bierverv. Avlingsresultatet viser imidlertid at strandsitterstedet var selvforsynt med potet. Selv med potet som hovednæringsmiddel i løpet av et år, skulle det holde med 7 tønner i en husholdning på rundt 4 personer. Vi kan derfor gå ut fra at bygselbrukere som dyrket mer potet enn de trengte til eget forbruk, brukte den overskytende del som byttemiddel mot andre næringsmidler eller varer, eller solgte poteter mot kontanter.

Hvor stor del av strandstedet Orkedalsørens areal var det som ble benyttet for dyrking av korn og potet ? Som tidligere nevnt var det totale areal på ca. 421 da, inklusive deler av gårdene Hov og Nervig med noen av husmannsplassene.

Tabell 3.30. Areal for dyrking av korn og potet i 1865.

Potet:	50,38 da
Bygg:	19,35 "
Blandkorn:	204,00 "
Sum:	<u>274,13 da</u>

Kilde: Folketellingen 1865. Jordbrukstellingen.

NOS C.No.2.

Utsæd pr. da. (tønner): Potet: 2,67. Bygg: 0,31.
Blandkorn: 0,25.

Ettersom de offisielle oppgaver over utsæd på Orkedalsøren i 1865 tydelig hadde inkludert deler av husmannsbrukene, skulle tallene i tabell 3.30 gi et tilnærmet riktig bilde av det dyrkede areal på stedet. Når vi i tillegg vet at beboerne holdt en hel del husdyr innenfor det totale areal på rundt 421 da, viser dette tydelig at dette må ha vært en "jordbruks-by", hvor det aller meste av arealet ble utnyttet for jordbruksformål.

3.3.8. Handel og Håndverk.

Handelens betydning som tettstedsdannende faktor er kjent fra langt tilbake i tiden. J. Hicks diskuterer i sin bok om "Den økonomiske historiens teori" hvorledes markedene oppsto og hvorledes den organiserte handelsmann, han som kunne leve av å selge, utviklet seg over tid. Fra byttehandel og handel med stjålet gods, til håndverkeren som produserte varene for et kjent marked (97). Gradvis ble handelen spesialisert, dvs. at folk hadde som levebrød å kjøpe og selge varer, produsert av andre enn dem selv. Markedene, de årlige, månedlige og ukentlige, ble i Norge så vel som i de fleste andre steder i verden et viktig møtested for handel, informasjon og sosialt samvær, og var derved med på å danne grunnlaget for oppkomst av tettsteder, bl.a. fordi de handlende etter hvert begynte å holde faste lagre og sparte derved arbeidet med å frakte varene til og fra markedet. Som følge av dette var det også naturlig at den handlende flyttet for å kunne bo nær utsalgsstedet, bl.a. for å kunne passe på varelageret.

Markedet på Orkedalsøren er første gang nevnt i et skriv til kongen som borgerne i Trondheim sendte i 1635 hvor de ba om lov til å få holde marked på Orkedalsøren om høsten, søndag etter Mikkelmesse. Bevilling ble gitt under den forutsetning at det skulle være "vor kjøbstad til profit og bedste". (98) Høyst sannsynlig hadde det på dette tidspunkt lenge eksistert et marked. I alle fall vet vi at byttehandel og småhandel lenge hadde vært vanlig både i forbindelse med malmtransporten fra gruvene til de engelske skutene som lå på Orkdalsfjorden og i forbindelse med tømmertransporten og omlastingen til skutene fra Holland. Likeså fungerte frakteskipperne som transporterte varer og personer mellom Trondheim og Øra som små handelsmenn. (99) At borgerne i Trondheim ønsket å ta del i handelsvirksomheten synes klart i og med skrivet av 1635. I forbindelse med driften på Innsetverket på Kvikne, ble Orkedalsøren en viktig omlastingsplass for kobbermalmen fra Verket og provianten til gruvene. Det ble i denne forbindelse besluttet at en provianthus skulle bygges her fordi det var 3 mil lenger å være proviant fra Trondheim til Kvikne gjennom Gauldalen enn fra "Orkedals Havn til smeltehytten på Qveghuus". (100) Det ble adskillig billigere å føre provianten opp gjennom Orkdalen.

Stedets betydning som handels- og omlastingsplass vekslet opp gjennom tidene i takt med konjunktorene, dvs. i takt med tilgang og priser på tømmer, kobbermalm og fiskeprodukter. Handelsvirksomheten til strandsitterne var frem til midten av 1840-årene hemmet av Trondheims privilegier som var gitt ved kongelig forordning den 30.7. 1662. (101) Fra samme tid ble også det faste marked på Orkedalsøren forbudt. At handelsvirksomheten her fortsatte opp gjennom 16 og 1700 tallet mer eller mindre skjult, vet vi, og først i 1840 årene ble det registrert handelsmenn der igjen. (102)

På bygdene i Norge ble gjestgiverne og skyss-stasjonsholderne etter hvert landhandlere. Fra ca. 1750 ble gjerne landhandlerbevilling gitt i tilknytning til gjestgiverbevillingen. På Orkedalsøren var gården Nervig skyss-stasjon fra gammelt av, og matrikkelkommisjonen av 1723 fastslo at gården skulle være skyss-stasjon for både land- og sjøskyss. (103) Det er derfor svært sannsynlig at det ble solgt og byttet varer på Nervig før handelen ble frigitt. Embedsmennene som skulle føre kontroll med ulovlig handel på bygdene, var ikke alltid interessert i å hindre denne virksomhet. Handelen gjorde det lettere for dem å foreta sine egne innkjøp. Dessuten var mange embedsmenn ut over bygdene selv engasjert i slik handel. (104) På Orkedalsøren drev en militær handelsvirksomhet i 1830-årene. (105) At militære, dvs. offiserer, var opptatt av næringsvirksomhet i Orkdalen generelt, viser deres engasjement i forbindelse med opprettelsen av Orkdal Sparebank i 1842. (106)

Et viktig skritt i retning av full handelsfrihet på landet kom med loven av 8.8. 1842. I lovens § 11 het det at der i landdistriktene i "Almindelighed ingen Handel drives, eller Salg af Varer, der ere kjøbte i den Hensigt at afhændes, foretages, uden af de (ved Kongelig Bevilling) til Varesalg berettigede Landhandlere, (Hvilke kunne ansættes overalt, hvor Districternes Tarv maatte kræve det, og uden at de ere forpligtede til at tage Borgerskab i nogen Kjøbstad. Disse Landhandlere maae dog ikke udsælge deres Varer fra andre Steder end deres Bopæl og paa Markeder, heller ikke er det dem tilladt at forskrive deres Varer fra Udlandet." Men i lovens § 16 var det behandlet hvilke varer som var helt fri i kjøpstedene såvel som på landet. Dette gjaldt vareslag som:

a) "Træ- og Havefrugter i naturlig Tilstand, Potetes, Melk, Æg, Vildt, fersk Fisk, levende Dyr, Brød og Bagværk, tilberedet Mad, indenlandsk Øl, Hø, Halm, Brændeved, Trær bestemte til Planting, Græs- og Havefrø, norsk Glas, som Sælgeren har taget i Partier fra Fabrikkerne, trykte Bøger, Malerier, Kobberstik og deslige Kunstsager samt musikalske og chirurgiske Instrumenter.

b) Paa Landet (i en Afstand af 3 norske Mile fra nogen Kjøbstad eller noget Ladested, saavel som paa Fiskeværerne under de almindelige Fiskeriers Drift uden Hensyn til saadan Afstand) med Kornvarer, Erter, Meel, Grøn af Byg og Havre, Malt, Humle, Fiskevarer, Salt, Fiskeredskaber, Saal, Stangjern, Spider, Hamp, Liin, saavel som Hampe- og Liinfrø, spunden Tobak og Tobaksblade. Dog er det dem, der ikke ere handelsberettigede (i en Kjøbstad), forbudt at forskrive disse Varer fra Udlandet til Salg i Landdistricterne. Heller ikke er det Udlandinge tilladt paa Landet at sælge de her nævnte Varer."

Ifølge Trondheims byprivilegier lå Orkedalsøren ca. 3 mils vei fra byen. (107) Disse milene var nok tøy et en god del, for avstanden mellom disse to stedene er på ca. 4,5 mil.

Ved loven av 28.9. 1857 som gjaldt "Lov om Udvidelse af Handelsfriheden paa Landet", kunne enhver som fikk handelsbrev av futen handle med innenrikske varer samt kaffe sukker, krydderier og fargestoffer. Pr. 1.1. 1860 hadde vi her i landet 3 slags handlende på landet:

1. De privilegerte landhandlere, iflg. kgl. bevilgning med full handelsrett, men uten rett til import og eksport.
2. Innehavere av handelsbrev etter loven av 28.9. 1857 med rett til handel med innenrikske varer samt kaffe, sukker, krydderier og fargestoffer.
3. Frihandlere med innskrenket handelsrett begrenset til visse varer.

Den 26.5. 1866 kom endelig loven som gjennomførte frihandelsprinsippet for hele landet. De handlende fikk da rett til å foreskrive varer fra utlandet. Kun de som ønsket å drive handel innen 1 mil fra by eller ladested, måtte fortsatt søke om kongelig bevilling.

En viss treghet i handelens vekst gjorde seg likevel gjeldende i perioden fra 1842 til 1860 og dette kunne også iaktas på Orkedalsøren. Forklaringene kan være flere, men etter fogdeberetningene å dømme, var formannskapene i denne tiden svært skeptiske til handelsvirksomheten generelt. (108) For å få kongelig bevilling måtte den handelssøkende ha anbefalinger fra privatpersoner såvel som lokale myndigheter. (Formannsapsloven av 1837). Formannskapet i Meldal mente at handelsvirksomheten "aabner Adgang til en forøget Brug af Kaffe i Bygden, samt en mere forfinet Klædedragt blandt Landalmuen, og det antager at de mindre Sparsommeliges Penger gaaer over i de Handlendes Hænder". Også formannskapene i Rennebu og Opdal ga i den samme beretning uttrykk for liknende holdninger. Orkdal's formannskap's mening i denne forbindelse var ikke gjengitt, men ettersom handelsmann Dahl fra Orkedalsøren en tid var varaordfører, hadde man der kanskje et litt annet syn på handelsvirksomheten?

Ifølge "Adressekalender for 1865" var det 11 landhandlere i Orkedals fogderi. Fogdeberetningene korrigerer dette og oppga at tallet skulle være 10, 6 privilegerte landhandlere og 4 handlende etter loven av 1857. (109) Av de privilegerte landhandlere bodde 5 på Orkedalsøren, men 2 av disse drev ingen handel, 1 bare ubetydelig handel og 2 "ret god handel". (110)

Meldal formannskap, som uttrykte slik skensis overfor handel i sin egen bygd, ga i et skriv av 10.7. 1860 til Søndre Trondhjem Amtsformannskap uttrykk for ønske om at Orkedalsøren måtte få kjøpstadsrettigheter. (111) Den økende handel- og transportvirksomhet på stedet var grunnen for dette ønsket. Stedet skulle på dette tidspunkt foruten de oppgitte 5 handelsmenn ha 2 pottemakeri, 2 garveri og 2 bakeri. Det het videre at "-- i 1860 var det lastet 13 skip med trelast til Kristiansund, Trondheim og utlandet og 3 andre skip med tjære og andre produkter fra bygda." Meldalingene pekte på hvor lagelig et handelssted på Øra var, ikke bare for det lange dalføret, men også for Surnadal, Hemne og deler av Børse og Hølanda.

I skrivet ble det også vist til at det på Øren var 100 våningshus og 500 beboere, og at Rømme hadde 30 våningshus og 180 beboere. Det ble også pekt på at det var stor virksomhet på Rovesagbruket på Gjølme. Dette stedet var i 1855 tatt med i hussamlingsstatistikken og hadde 144 beboere og 35 hus. (112)

Amtsformannskapet behandlet saken i møter den 21. og 27. juni 1861, og konkluderte med at: "Amtformandskapet finder det ikke kan indlade sig paa Sagen, i den nærværende Stilling." (113)

Også en Trondheims avis ga i 1866 uttrykk for at Orkedalsøren burde få kjøpstadsrettigheter. (114) I en artikkel om gruvedriften i Meldal og den transportaktivitet denne skapte for dalføret, ble det nevnt at det engelske firmaet "Pinto Perez" hadde planer om å overta driften av gruvene og i den forbindelse anlegge en jernbane fra gruvene til Øra som kunne overta hestetransporten. I tilfelle dette skulle skje, mente avisen at dette "-- ville være en ny spire til Bygdens Opkomst, og underligt skulde det være, om Øren da ikke fik Kjøpstadsrettigheder".

Når det gjaldt håndverkerne, så var det registrert 14 personer i 1801, 10 personer i 1835 og 18 personer i 1845. Antallet håndverkere utgjorde i 1801 rundt 12% av de yrkesaktive på stedet, men i 1845 var andelen sunket til 7%. Håndverkerne var for bygdehåndverkere å regne, og de hadde sitt marked på selve stedet, i de nærmeste bygdene og i Trondheim.

I 1865 var der registrert hele 51 håndverkere, svenner og læregutter, dvs. en økning på 33 personer i løpet av 20 år. Veksten i antall håndverkere var i samsvar med den tendens en fant ellers i samfunnet, og hadde sammenheng med håndverksloven av 1839 som fastslo en gradvis utvikling av laugene. Derved kunne enhver som ønsket det, etablere seg som håndverker. Loven ga samtidig visse fordeler til bygdehåndverkerne idet disse kunne gjøre arbeid for folk i byene uten selv å måtte ha borgerbrev.

Både økningen i antall håndverkere og handlende hadde uten tvil sammenheng med de nye liberalistiske næringslovene som kom i tiden rundt 1840.

3.3.9. Orkedalsøren som kommunikasjonssenter for Orkladalføret.

For folk ved kysten har det til alle tider vært naturlig å bruke båten som fremkomstmiddel. Orkedalsøren's naturlige beliggenhet ved fjorden ved enden av Orkladalføret, gjorde stedet til et knutepunkt for vare- og persontrafikken i dalføret.

Veiene i Norge var stort sett i dårlig forfatning før 1850, men med den nye veiloven av 1851 ble arbeidet med å utbedre gamle veger og bygge nye intensivert. (115) Hovedveien fra Trondheim opp Orkdalen, var på strekningen fra Børsa til Orkedalsøren en 3-4 m bred, bakkete grusvei. Videre fra Orkedalsøren og opp dalen, var bredden på 5 m, men veien var her ikke så bakkete. Denne veistrekning var utbedret i tidsrommet 1857 - 1869. (116) Også for trafikken til lands fra Møredistriktet ble Orkedalsøren et knutepunkt, idet hovedveien vestover tok av fra hovedveien opp Orkdalen bl.a. ved Forve. (117)

I 1860 var hovedveiene og bygdeveiene i Orkdalen regnet til å ha en tredelt forfatning:

		God	Antakelig	Måtelig
Hovedvei i alt:	83.495 km:	57.485 km	20.000 km	6.010 km
Bygdevei " "	37.922 "	25.303 "	12.619 "	

(118)

Trafikken mellom Orkedalsøren og Gjølme på Orkla's vestre bredd, foregikk med båt eller ferge. Trafikken her hadde lange tradisjoner, og i et skriv fra kong Carl Johan til premierløytnant Finckenhagen på Gjølme, hvor sistnevnte ble gitt tillatelse til å "besørge Oversetningen over Orkla ved eller i Nærheden af det saakaldte Udubjerg under hans Gaard Gjølmoey", var det en utførlig beskrivelse av takster, båt/fergehold, landingsplassene og fraktetidene som fergemannen måtte holde seg til. (119) For 3 shilling kunne en enkeltperson fraktes over Orkla, for 2 shilling dersom det var flere personer med på den samme turen. (Se vedlegg IX)

I Orkladalføret var det foruten persontrafikken to landtransporter som dominerte i denne tiden. Det var bøndenes frakting av egne varer for avsetting på Orkedalsøren eller i Trondheim, og malmtransporten fra Aamot, Høidal og Løkken gruver til Orkedalsøren. Fra 1862 hadde vare og persontrafikken gjennom dalen som regel Landgangsbroen på Orkedalsøren som første stopp eller endestasjon. Amtsformannskapet hadde i 1857 bevilget 150 Spd. som tilskudd til en landgangsbro som var under oppførsel på stedet. (120) Broen skulle være til forbedring for damskipstrafikken. Betingelsene for bevilgningen var at det fremtidige vedlikeholdet av broen skulle være amtskommunen uvedkommende. I et senere møte det samme året påtok Amtet seg vedlikeholdet inntil videre. I tillegg til at den 1200 fot lange Landgangsbroen fungerte som kai for passasjere

og gods med fjorddamskipene, var den også kiskai med sporvei og svingkraner for kistrafikken fra gruvene i Meldal.

I 1850-årene var dampbåtene tatt mer og mer i bruk som kommunikasjonsmiddel her i landet. Faste ukentlige turer gikk blant annet om sommeren fra Bergen til Hammerfest. Fra 1857 trafikkerte den lille hjuldamperen "Martello" på 14½ C.L. en gang i uken strekningen Trondheim - Orkedalsøren. Jektene og andre fraktefartøy hadde enda en tiårstid det meste av godstrafikken, men gradvis overtok dampbåtene også det meste av denne trafikken. Dampskipet "Oscar" på 35 C.L. trafikkerte Trondheimsfjorden fra 1860-årene av. Skipet anløp Orkedalsøren en gang i uken, og sammen med "Martello" som nå hadde to ukentlige anløp her, dekket de det aktuelle transportbehov. Bare ved ekstra store varetransporter ble annen båttransport benyttet. (121)

3.3.10. Eiendomsforholdene på stedet, og litt om boforholdene.

Eierne av gårdene Nervig og Hov eide som nevnt grunnen som strandsittertomtene på Nervigs- og Hovsøren lå på. Gården Nervig ble etter hvert oppdelt i 3 hovedbruk, flere husmannsplasser samt noen mindre parseller. Strandstedet Nervigsøren var felleseie for de tre hovedgårdenes eiere. Hovsøren derimot tilhørte bare en gård, nemlig Hov, men også fra denne gård var det utskilt parseller. (122)

Av "Forhandlingsprotokollen Betreffende Udskiftningen i Søndre Trondhjem's Amt" fremgikk det at der den 24. november 1862 ble holdt en forretning på gården Nervig for å påbegynne utskiftningen av gårdens "Indgjerder, der ligger i saadant Fællesskab som omhandles i Udskiftningslovens §1 Litr. b, ligesom også Strandsitterstedet Ørkedalsøren, der ligger i fuldkomment Fællesskab." Utskiftningen av Nervigs utmark og husmannsplasser var fullført i oktober 1859, og en av gårdeierne på Nervig ønsket nå at resten av den felles jord skulle deles. (123)

Protokollen fastslo at det på Nervig var 11 "Lodseiere" som eide større eller mindre deler av grunnen. Tjueseks personer var omtalt som "Opsittere på Nervig's Eiendom", 60 personer ble benevnt "Brugsberettigede på Strandsitterstedet Ørkedalsøren" og 12 personer ble sagt å være "Brugsberettigede på andre Steder". (124) Ved å sammenligne navnene i de nevnte grupper, viste det seg at de fleste "Opsittere" også var å finne blant de "Brugsberettigede". En av oppsitterne viste seg å være husmann, mens de andre var fiskere eller håndverkere og samtidig huseiere med jord. En av lodseierne var også oppsitter. Samtlige av "Brugsberettigede på andre Steder" var husmenn under Nervigs-gårdene. (125)

Tangstranden på Nervig var etter et rettsforlik av 19.6.1848 delt mellom de tre hovedbrukene når det gjaldt å skjære og opnsamle tang, men ellers var denne et fellesskap. Imidlertid ble det ved utskiftingen i 1860-årene bestemt at en del av sjøgrunnen, fjæren, skulle tilfalle Ole Skjenalden og en annen del skulle være Stener Mikkelsen's eiendom. (126) Resten var felleseie. Den del av stranden som var grønn eller det grodde noe på, skulle betraktes som eiendommen til hver av de som brukte dette området i tilknytning til sin eiendom. (127)

Når det gjaldt strandsitterne, så var det vanlig at de eide husene sine selv og i tillegg til hustomten kunne bygsle jordstykker som lå i tilknytning til den eller på andre deler av gårdeiernes grunn. Grunneierne kunne i noen tilfeller også eie husene, men dette var ikke vanlig før industrietableringen i 1867. Bygslet var i regelen på leierens og hans hustrus levetid, og betingelsene for bygslet var blant annet at leieren måtte betale leien punktlig innen årets utgang, ellers ble renter påført beløpet. (128) Ytterligere forsinkelser med betalingen utover en gitt tidsramme, kunne medføre at bygsleren måtte flytte fra plassen. Innerster måtte ikke inntas uten eierens tillatelse. Eventuell løsgående buskap måtte bygsleren holde i innhegning. Forøvrig skilte bygselkontraktene fra Hov seg noe fra Nervig, idet leierne her som regel var pålagt arbeidsplikt, og de hadde ikke lov å holde gjeter. (129)

Av "Protokollen angående Jordavgiften 1802" fremkommer det hvilke verdier gårdene Nervig og Hov hadde og hvilke inntekter eierne hadde av strandsittertomtene. Gården Nervig hadde en skyld på 2 sp. 1 markl. og verdien var satt til 2333 rd. 64 sk. Utsæden var 12 å 16 tønner og gården hadde 3 hester, 16 - 18 storfé og 20 småfé. Om husmennene het det at: "De føder 2 kiør og 3 småfé." I tillegg hadde gården 30 strandsittere "hvoraf hver har 1 å 2 mæling jord". Ellers opplyses det at gården hadde satergang, god utmark, skog til "for-nødenhet", samt et lite kværnbruk til husets bruk. Av strandsitterne hadde gårdens eier minst 60 daler i årlig inntekt. (130)

For gården Hov var skylda på 2 sp. 1 øre 12 markl. Verdien var satt til 2000 rd. Eiendommen hadde godt england og utsæden var det inneværende år satt til 16 tønner. Gården hadde 2 hester, 17 kveg og 20 får. Det nevnes videre at der var en "tålelig godshavn". Dette har trolig vært ved Grøften eller Fallet. (Se kart s. 4). Foruten 2 husmenn hadde gården "nogle strandsittere på den såkaldte Ørkedalsøren, der svare afgift til jordoppsitter dels i arbeid og dels i penge". (131)

En oversikt over antall hus på Orkedalsøren med gårdene Nervig og Hov fra 1825 til 1865 viser at økningen i antallet foregikk langsomt og at økningen frem til 1845 var størst på gårdenes grunn. Nedgangen i hustallet på Nervig og Hov i 1865 skyldes at deler av gårdenes grunn ble regnet til selve tettstedet.

Tabell 3.31. Antall hus på Orkedalsøren 1825 - 1865.

År	Nervig	Nervigsøren	Hov	Hovsøren	Orkedalsøren
1825	7	38	2	44	91
1845	16	43	8	36	103
1865	10		5		125

Kilde: Folketellingene 1825, 1845, 1865.

Grunnen til at ikke antall hus for samtlige folketellinger i tidsrommet 1801 - 1865 er medtatt, skyldes ufullstendige data. I 1835 var det samlede antall boliger for strandstedet oppgitt til 84 hus. I 1855 var antall hus på Nervigsøren oppgitt til 50 stk. og på Hovsøren var der 46 stk. (132)

Ved å sammenholde antall boliger med antall husholdninger, får vi informasjon om botettheten.

Tabell 3.32. Antall hus og husholdninger. Orkedalsøren, 1825 - 1865.

	1825	1845	%-vis endring	1865	%-vis endring
Hus	91	103	13%	125	21%
Husholdning	109	109	0%	166	52%

Kilde: Folketellingene 1825, 1845, 1865.

Tabell 3.32 viser at det i tidsrommet 1825 - 1845 var en svak stigning i antall hus, mens antallet husholdninger forble uforandret. Der var med andre ord en svak nedgang i antall husholdninger pr. hus. I tidsrommet 1845 - 1865 hadde det skjedd en forholdsvis jevn økning i antall hus, men en sterk økning av husholdningenes antall. Igjen bodde det flere familier pr. hus, men dette var, som vi skal se senere for mange en midlertidig løsning inntil de fikk bygget seg egne boliger. Branntakstprotokollene viste forøvrig også at det ble foretatt en del utvidelser av allerede eksisterende boliger. (133)

3.3.11. De fattigunderstøttede.

De fattigunderstøttede har så vidt vært nevnt i det foregående. Folketellingene av 1801, 1825 og 1835 oppga at en del personer var fattige. Tallene var ganske jevne for 1801 og 1825, nemlig henholdsvis 10 og 7 personer, og begge årene var det flest fattige bosatt på Hovsøren. I 1835 var det en sterk økning av antallet sammenlignet med tiåret forut. Tjueen personer ble nå omtalt som fattige, og nå var de fleste bosatt på Nervigsøren. (134) Mens de fattige i 1825 bare utgjorde 1,5% av befolkningen på Orkedalsøren, var andelen i 1835 øket til 5%. En mulig forklaring på denne store økningen var kanskje rasulykken ved Fallet i 1828. Trolig var flere av de som var rammet av denne ulykken nå bosatt på Nervigsøren.

Av folketellingen i 1801 fremgikk det at de fattige var personer som enten kunne grupperes under alle eller noen av følgende betegnelser: Syke, eldre og enker. Fra de to andre folketellingene har vi bare antallet fattige, men ingen opplysninger om personene.

I 1865 var det i alt 11 personer som mottok fattigunderstøttelse eller var legdelemmer. Ni personer mottok direkte støtte, mens to "gikk på legd". Den ene av legdelemmene bodde på Hov gård, den andre var hos en losjerende fisker med kone og 4 barn. Fiskerfamilien hadde i tillegg en fattigunderstøttet hos seg. (135)

En oversikt over alder, kjønn, eventuelt erverv til de fattigunderstøttede og hvem de var bortsatt til, viste følgende:

Tabell 3.33. Fattige på Orkedalsøren i 1865.

Kjønn/alder	Sivilstand	Anmerkninger
1. Mann, 14 år		Utsatt av Trondhjem Fattigbestyr-else. Fostersønn hos enke, huseier m/jord, 51 år.
2. " 17 år		Utsatt av T.F. Fostersønn hos fiskerfamilie på 5 personer. Huseier m/jord.
3. " 36 år	ugift	Døvstum. Fattigunderstøttet. Losjerer. Håndverker.
4. Kvinne 41 år	"	Utsatt av T.F. til losjerende fiskerfamilie på 6 personer. Et legdelem bodde også her.
5. " 46 år	Enke	Fattigunderstøttet. Huseier m/jord. Har 3 barn i alderen 7 - 16 år.

forts.

Tabell 3.33.
Forts.

Kjønn/alder	Sivilstand	Anmerkninger
6. Kvinne 64 år	Enke	Fattigunderstøttet. Losjerende spinderske.
7. " 64 år	"	Fattigunderstøttet. Bor hos sønn, fisker og husmann m/jord.
8. Mann 65 år		Legdelem på Hov gård.
9. Kvinne 66 år		Legdelem. Se pkt. 4.
10. " 74 år	Ugift	Fattigunderstøttet. Losjerer hos fisker m/jord.
11. " 89 år	Enke	Fattigunderstøttet/føderåd. Bor på husmannsplass på Nervig.

Kilde: Folketellingen 1865.

Tatt i betraktning at stedets befolkning nå var på 680 personer, må det kunne sies at det var få som mottok understøttelse fra herredets fattigvesen. Antallet fattigunderstøttede utgjorde ikke mer enn 1,6% av befolkningen, og av disse mottok 3 personer støtte fra Trondhjem Fattigbestyrelse. Utfra dette tallmaterialet er det likevel vanskelig å trekke den slutning at det var få som led direkte nød her. Det var meget vanskelig å få fattigstøtte, og ifølge "Lov om Fattigvæsenet paa Landet" av 6.6. 1863, var det opp til Fattigkommisjonen å avgjøre hvem som var berettiget slik støtte. Samtidig var det også sosiale og moralske innvendinger mot å motta denne form for støtte - en skulle klare seg selv. Følgelig nølte sikkert mange i det lengste før de ba om hjelp.

Ifølge tabell 3.33 var det mest eldre personer som mottok støtte. Ofte ble de fattigunderstøttede utplassert til personer som selv trengte økonomisk hjelp. På denne måte håpet man å fordele "hjelpen" på flere. Hvordan forholdene var i de familiene på Orkedalsøren som hadde fattigunderstøttede hos seg, er vanskelig å si noe sikkert om, men det kan synes som om i alle fall noen av dem hadde dårlig økonomi. Ser en bort fra legdelemmen som var hos embedsfamilien på Hov gård, bodde flæsteparten hos huseiere med jord. Legdelemmene var stort sett gårdenes ansvar og bodde enten fast på en gård, mens flere gårder var med på å betale utgiftene til oppholdet. De kunne også bo en viss tid på hver av gårdene. At et legdelem bodde hos en losjerende fiskerfamilie som i tillegg hadde en fattig hos seg, synes noe uvanlig, men forklaringen kan muligens ligge i familiære forhold.

Trolig var ikke de økonomiske og sosiale forhold på Orkedalsøren, i det store og hele, verre enn i bygdene i Orkladalføret, men for eldre mennesker uten familie, og uten oppsparte midler, kunne nok tilværelsen være vanskelig. Det var som tabell 3.33 viser, hovedsakelig eldre, enslige personer som mottok fattigstøtte. På gårdene og tildels også på husmannsplassene til Nervig, Hov og Rømme, var det vanlig at tre generasjoner bodde sammen, og eldste gjenerasjon ble benevnt pensjonister eller føderådsfolk.(136) Blant strandsitterne var det sjelden mer enn to generasjoner i husene.(137) Bare i ett tilfelle var der en på gårdene som ble fattigunderstøttet, resten befant seg blant bygselbrukerne.(138)

Det var flere fattige blant strandsitterne enn blant den øvrige befolkning som lå inn under Orkedalsørens skole-distrikt, dvs. området fra Orkdalsfjorden til og med gården Rømme. Likevel kan det ikke sies å ha vært særlig mange av dem i 1865.

3.4 Stedets fysiske utvikling.

3.4.1. Lokaliseringsfaktorene.

På kartet over Orkdalen fra 1704 sees Orkedalsøren plassert ved elveosen på Orklas vestre bredd. Gården Nervig er plassert lenger nord ved Orkedalsfjordens østre side, mens gården Hov ikke er inntegnet. (Se kart s. 8) På kartet fra 1866 derimot vises tydelig hvordan Orkedalsøren ligger mellom gårdene Hov og Nervig. (Se kart s. 9) Bebyggelsen er vist med skravur langs hovedveien, langs fjorden og elva og langs tre stikkveier fra hovedveien. (1)

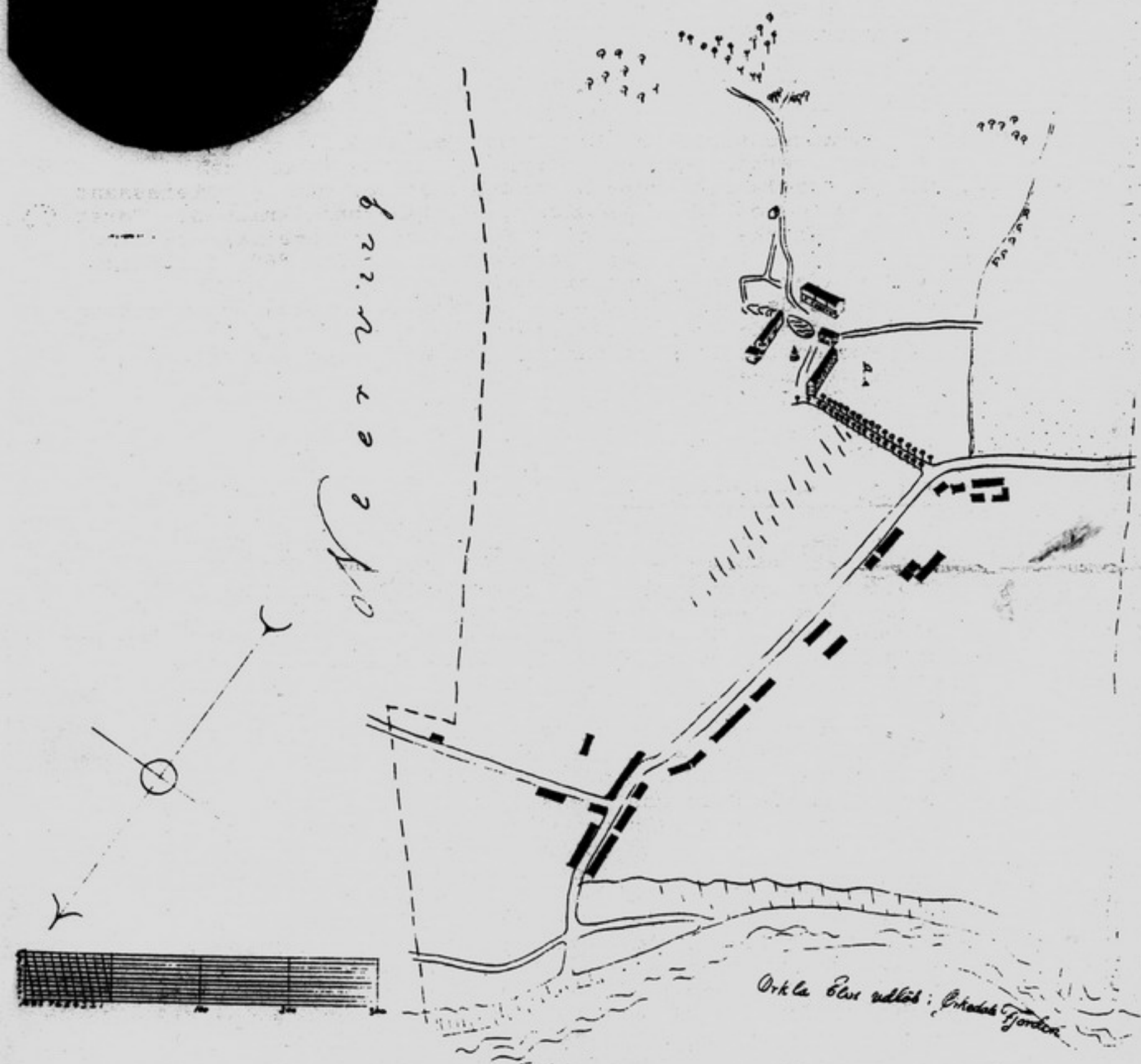
Bebyggelsens konsentrasjon langs fjorden og elva var forståelig av flere grunner:

1. Næringsstrukturen. Fiske, handel og frakting gjorde en bosetting der naturlig.
2. Det myrlendte indre av Ørasletten var mindre interessant som bo- og dyrkingsområde for fiskerbefolkningen. Først ved en økende befolkning og en mer systematisk grøfting og gjødsling av området fra tiden rundt 1860, ble dette området tatt i bruk til boformål. (2)
3. Samferdselen ned dalen og på fjorden gjorde en bosetting ved fjord- og elvekanten naturlig. Der landevei og vannvei møttes var det naturlig at et handelssted oppsto, selv om det betød at stedet ble liggende i utkanten av en bygd. (3)

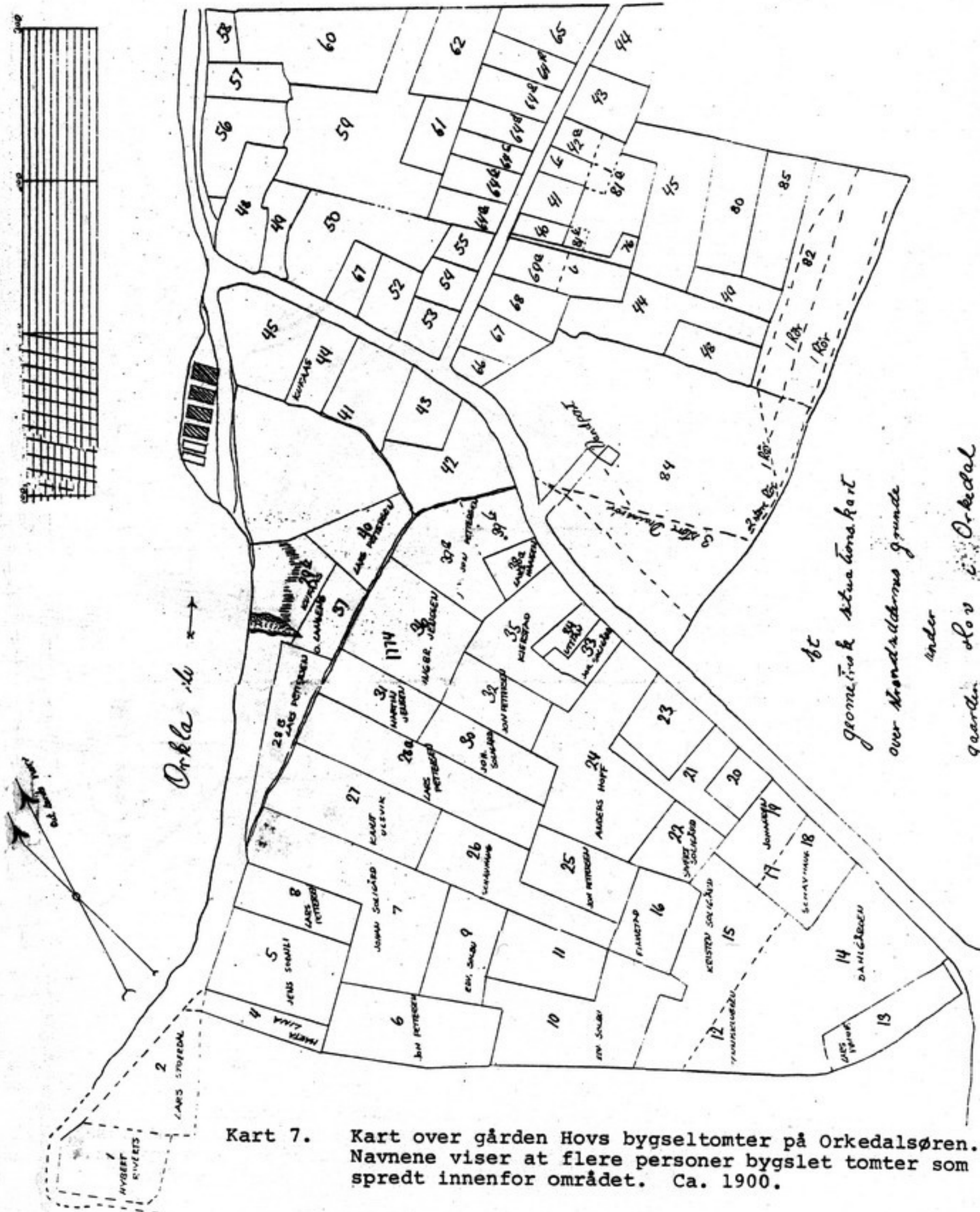
3.4.2. Formfaktorene.

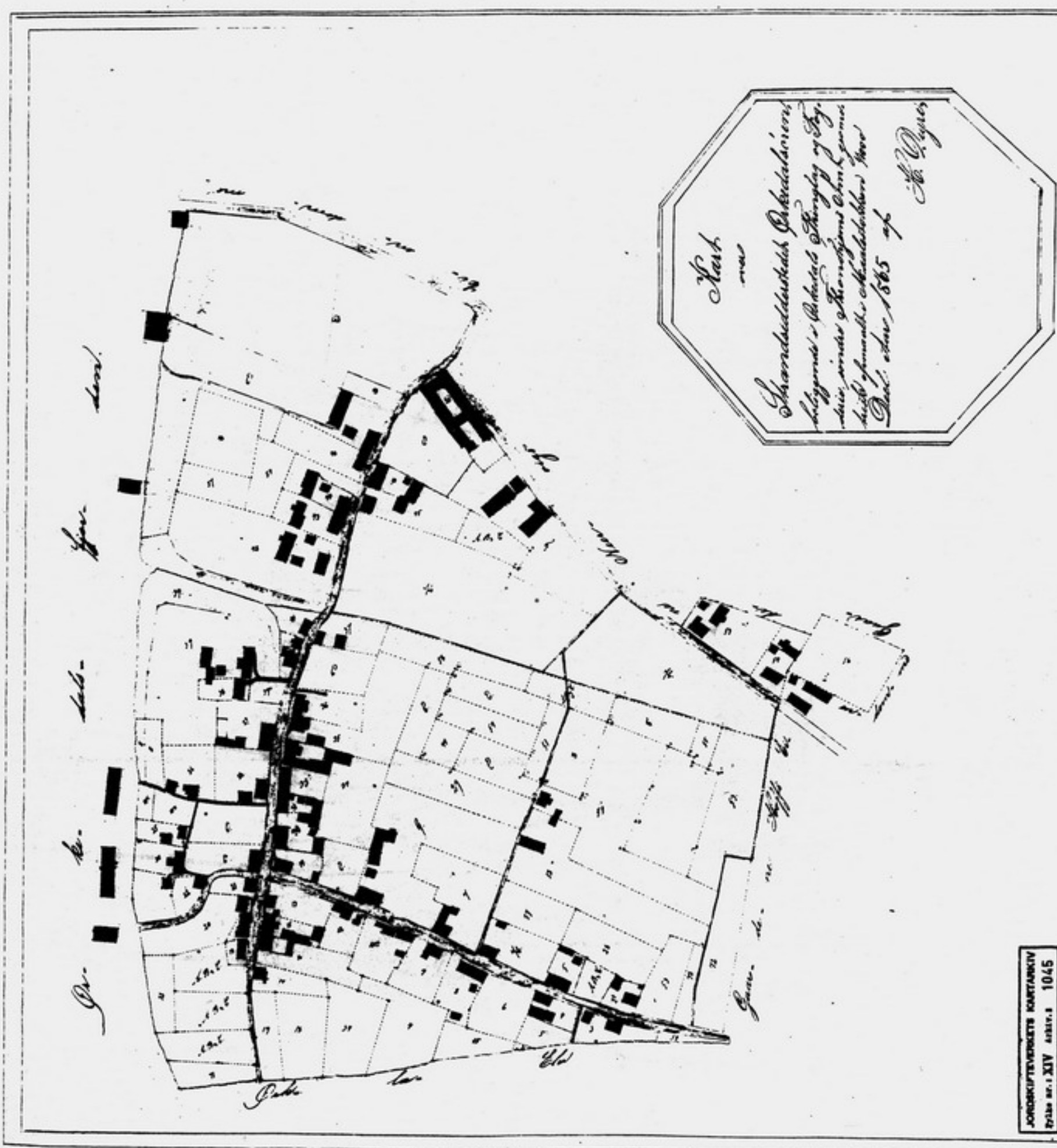
Stedets form var i stor grad gitt ut fra de geografiske eller naturgitte såvel som de økonomiske forutsetningene. Fjorden og elven begrenset utbyggingen mot nord og vest. I øst lå gårdene Nervig og Hov med innmarker, og i syd lå gården Rømme. Gårdeierne tillot bosetting - for bygselbrukerne på den for dem økonomisk minst interessante delen av eiendommen.

På samme måte som næringsstruktur og kommunikasjon var lokaliseringsfaktorer, var dette også formfaktorer. Bebyggelse langs hovedveien, elva og fjorden var en naturlig følge av dette. Strandsitterne bygslet grunn av eierne på Nervig og Hov, og bebyggelsen var derfor opprinnelig konsentrert om to husklynger på henholdsvis Nervigs- og Hovsøren. Ifølge bygslingskontraktene på Hov gård, samt kart over bygslingstomtene der, ble husene og økonomibygningene plassert langs elvemælen og hovedveien. (Se kart s. 94) Enkelte strandsittere bygslet i tillegg jordparseller som kunne ligge andre steder på Hovsøren, men her ble det ikke satt opp større bygning til å begynne med. Langs elva og fjorden lå sjøhusene. Ifølge Hoff var det på 1700 tallet 67 naust og sjøboder på strekningen Thamshavn - Bryggdalen. (Se kart s. 4) Folk helt fra Meldalen hadde naust her og grender og slekt kunne ha naust i lag. Likeså hadde embedsfolk egne naust og boder. (4)

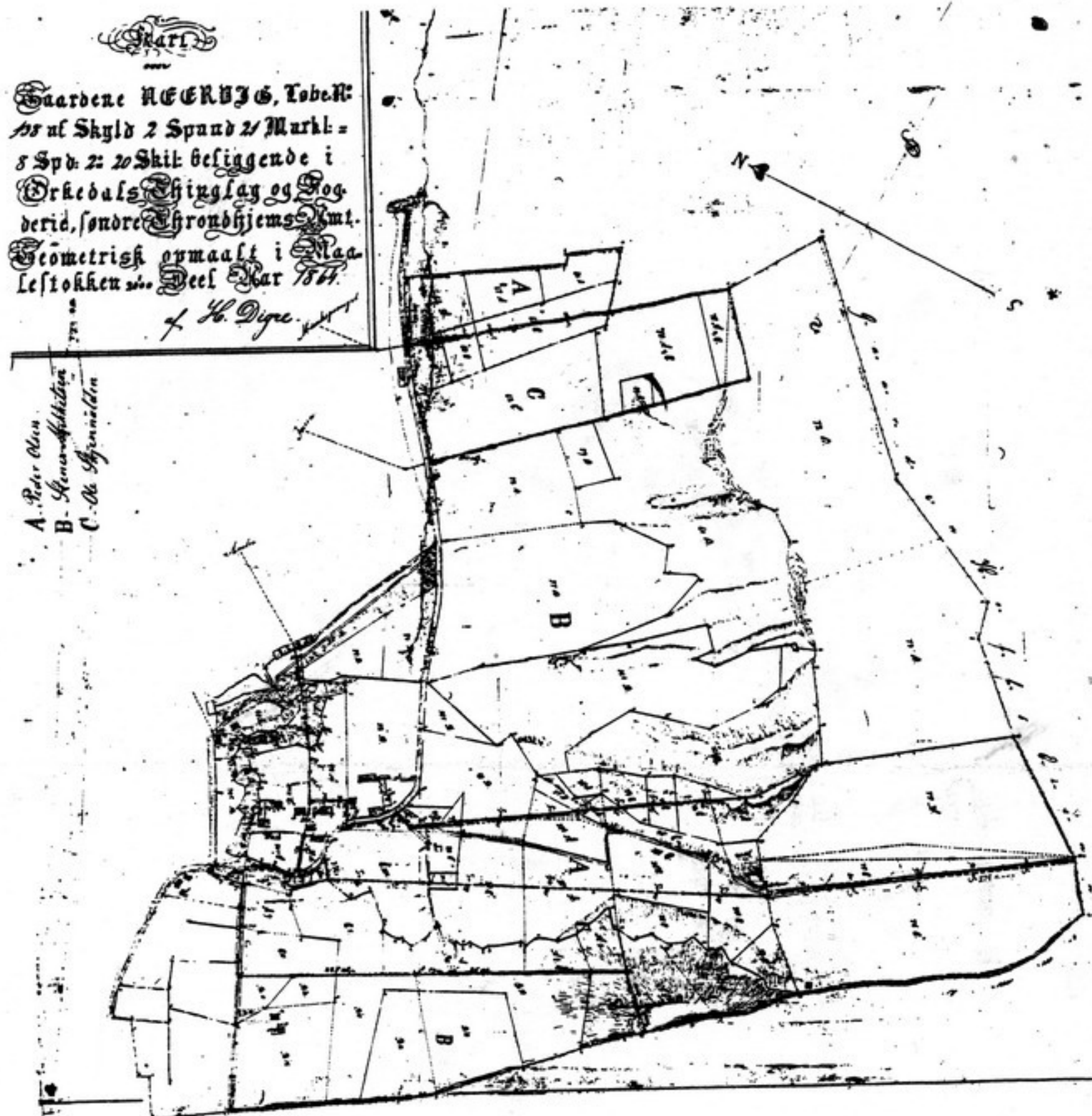

Kart 6. Situasjonsskart over gården Hov i Orkedalen med unntak av Draugli, Aarhaug og utmarken. 1842. Originalkartet oppbevares på Hov gård.

Kart 9. Nervigsøren på Orkedalsøren, 1865.
Kartet er opptatt i forbindelse med utskiftingen
av Nervigs innmark i tiden 1862 - 1866.

Kart 10. Gårdene Nervig med innmarker. 1864.
 Originalkartet oppbevares av Orkla Industrier, Orkanger

I forbindelse med utskifting av innmarken på Nervig i tiden 1862-66, var det meningen at også Nervigsøren skulle deles mellom de tre største jordeierne på Nervig. På grunn av naturforholdene på stedet, fant denne utskifting likevel ikke sted. Dette forhold vil bli behandlet i kap. 4.4.1. om "Øra og Orkla". I forbindelse med utskiftingen ble samtlige veier på stedet utmålt til sine riktige bredder. Hovedveien skulle være 10 alen bred, dvs. ca. 6 m, mens de andre veiene var på 5 alen i bredden. (Se kart s. 97) (5). Vi kan derved fastslå at en begynnende regulering av stedet fant sted på dette tidspunkt i regi av grunneierne og utskiftingsretten. (6)

Vegene som ble anlagt, var trolig til å begynne med lagt langs de tørreste stedene på Ørasletten, som ellers var ganske myrlendt. Ved økt bruk av grøfting og bruk av puksten, kunne vegene legges mer etter rette linjer. De eldste vegene som f.eks. Fjordgt., Kåresgt., Orkedalsvegen og deler av Strandvegen synes å ha vokst frem delvis som følge av bebyggelsens plassering, på de beste stedene sett fra et næringsmessig synspunkt, og delvis utfra kommunikasjonsmessige hensyn. Å bosette seg langs Kåresgt. og Orkedalsvegen, som var hovedvegen gjennom området, og førte videre opp gjennom dalen, var en fordel sett fra grunneierens synspunkt, fordi han hadde plikt på seg til å vedlikeholde vegene som gikk over hans grunn, og han kunne la byggeselbrukerne utføre dette arbeide som en del av grunnleien. (7) Men også for bygsleren kunne det ha sine fordeler å bo nær en veg og da særlig en hovedveg.

Fjæregrunnen hadde fra gammelt av økonomisk betydning for grunneierne. Tang var viktig som gjødsel, og grunneierne hadde i et rettsforlik i 1848 delt stranden og fjæregrunnen når det gjaldt denne ressurs, men ellers hadde de stranden i fellesskap. (8) Etter et rettsforlik av 26.5. 1865, skulle sjøgrunnen fra Nerviksbakken og syd/østover til Kongeveien og videre langs denne så langt Nervig's eiendom strakte seg, være fellesskap. Unntak herfra var en nausttomt som en av grunneierne hadde råderett over, og fjæren mellom Nerviksbakken og Fernie's eiendom, som en annen grunneier disponerte alene. (9)

Med økende handel på stedet og økende varetrensport over stedet, fikk fjære og stranden økt økonomisk betydning. Lagerbygninger for oppbevaring av kisen og malmen fra gruvene på Løkken, Aamot, Høidal og Dragsset ble bygget i Nervigsfjæra, og i 1862 var den første kiskai bygget. Den overflødiggjorde lekterne og deres mannskap. Kiskaia eller Landgangsbroen som den ble kalt, fungerte også som kai for dampskipene som fraktet passasjerer og varer. (10)

3.4.3. Bebyggelsens innhold.

Fra 1721 har vi en beskrivelse av hvorledes et fiskerhus så ut. (11) Huset var en tømret en-etasjes årestue med 3 rom. Der var ingen dør mellom to av rommene. Midt i "ildrommet" var det en åre med en luke i taket som kunne åpnes og lukkes. Fallbord (klaffbord) var festet til veggen og to faste benker var også en del av innredningen. En glugge i veggen med "skyvedør" ga utsyn mot sjøen. I kloven (sengekammeret) var to senger festet til veggen og i svalgangen kunne fiskegarn og andre redskaper opphenges. Denne hustypen var vanlig oppover i dalen også, og vi kan med sikkerhet gå ut fra at tilflyttere til Orkedalsøren i flere tilfelle hadde med seg husene fra hjembygda. Det var heller ikke uvanlig at folk som flyttet kjøpte hus for nedrivning og medbrakte det til det nye bostedet. (12)

I 1846 begynte den første branntaksering av hus og bygninger på Orkedalsøren, og fra denne tid får vi et pålitelig materiale om bygningenes størrelse, materialvalg og innredning. (13) Frem til 1880 var det hovedsakelig større jordeiere, handelsmenn og håndverksmestre som fikk branntakst på eiendommene sine, men etter at stedet ble egen brann- og bygningskommune i 1880, ble samtlige hus og bygninger på Orkedalsøren taksert. I "Norges Bebyggelse" er det en beskrivelse av bl.a. rundt 40 hus som var oppført på Orkedalsøren i tiden før 1867. (14) Av i alt 24 gårder hvor vi får oppgitt grunnarealet, var 17 på mellom 37 og 60 m². Resten var over 70 m². De branntakserte eiendommene på Orkedalsøren fra denne tiden varierte både med hensyn til antall bygninger, deres funksjon og grunnareal, men hva hovedbygningene angikk hadde de aller fleste en grunnflate rundt 70 m² eller mer. (15)

Et typisk "Ørahus" fra denne tiden var en midtkammerstue i 1½ og 2 etg. av tømmer med torvtak. (Se vedlegg XIV) Tak av spon, bord og sten samt never var også vanlig, men disse materialene var helst i bruk på økonomibygningene. (Fjøs, uthus, stabbur m.v.) Første etasje besto gjerne av 2 rom og kjøkken, leskur og bislag til gården. I andre etasje var der 2 eller 4 værelser. Hus av denne type var forsynt med minst 6 fag vinduer og 2 eller 4 dører mellom rommene, 2 eller 4 kakkelovner og grunnmurt skorsten. (16)

I det etterfølgende er gitt en gjengivelse av hus og bygninger på tre branntakserte eiendommer på stedet. Eiendommene tilhørte en håndverker, en fisker og en husmann. Branntakstmaterialiet for 1880 og utover viser at disse tre eiendommene må ha vært ganske typiske for den del av befolkningen som også hadde litt jord å dyrke. (Gjengivelsene av beskrivelsene i Branntakstprotokollene er gjort så like originalteksten som mulig, men med enkelte små omskrivninger for å gjøre innholdet mer forståelig). (17)

Eks. 1. 1846. Branntakst foretatt for Hans Bendiksen Wilman (garver), Nervig.

1. En 2 etg. tømret hovedbygning med torvtak, beliggende mot syd og øst, 18 1/4 alen lang, 9 alen bred og 7 alen høy. 13 fag vinduer, 12 dører.
 1. etg.: 2 rom, 1 kjøkken, leskur og bislag til gården.
 2. etg.: 4 værelser.
 2 store kakkelovner i bygningen, 1 i 3 etasjer.
 1 kokeovn og 1 komfyrinnretning.

Takst: 350 Spd.

2. En laide og låvebygning m/nedenunder tømret fjøs og torvtak. 16 alen lang, 10 alen bred og 7 alen høy.

Takst: 50 Spd.

3. En garveribygning av tømmer m/torvtak. 11 1/2 alen lang, 7 1/2 alen bred og 6 alen høy.

1. etg.: 1 skur og verksted m/forgang.

2. etg.: 1 verksted m/forgang.

Bygningen har 3 fag vinduer og 2 dører. Murpipe og 2 kakkelovner.

Takst: 100 Spd.

4. En bindingsverkbygning, dels 1. og dels 2. etg. høy, m/torvtak, beliggende mot syd og nord, vegg i vegg med bygning nr. 3.

16 alen lang, 5 alen bred og 5 alen høy.

Størhus med skorstein og 1 fag vinduer, samt flere boder og 2 dører.

Takst: 70 Spd.

5. Et plankeverk m/port mellom bygning nr. 1 og nr. 4. 16 alen langt, 4 alen høyt.

Takst: 10 Spd.

Tilsammen takst: 580 Spd.

Eks. 2. 1846. Branntakst foretatt for Christen Olsen Schjenald (fisker), Hovsøren.

1. En 2 etg. hovedbygning med torvtak, beliggende mot øst og vest. Panelt og malt utvendig.
 23 3/4 alen lang, 8 3/4 alen bred og 6 1/2 alen høy.
 14 fag vinduer, 1 skorsten og 1 murpipe i 2 etg.
 2 treppe ganger og 11 dører.
 1. etg.: 2 stuer, 1 bod, kjøkken og forgang, bislag til gårdsrommet.
 2. etg.: 4 soveværelser og 1 loftsgang.
 Av værelsene er 5 panelte og derav er 1 malt.
 3 kakkelovner.

Takst: 400 Spd.

2. En lade og låvebygning, dels tømmer og dels bindingsverk, med torvtak, beliggende i samme retning som bygning nr. 1, og 20 alen fra samme.
21 alen lang, 8 alen bred, $6\frac{1}{2}$ alen høy.
Inneholdt også førhus og 2 staller.
2 dører og 1 lite vindu.

Takst: 120 Spd.

3. En stuebygning av bindingsverk med bordtak beliggende i retning syd/nord.
20 alen lang, 4 alen bred og $4\frac{1}{2}$ alen høy.
2 dører og 1 fag vinduer.
Sammenføyer bygningene nr. 1 og nr. 2.

Takst: 30 Spd.

Vannholding brønn i gårdsrommet.

Tilsammen takst: 550 Spd.

Eks. 3. 1856. Omtakst foretatt for Iver Kristoffersen Skaret, husmann, Hov. (I 1846 hadde han kun bygning nr. 1, 2 og 1 plankeverk med dobbelt port. Tilsammen takst: 200 Spd.)

1. En 2 etg. tømret stuebygning med torvtak.
13 alen lang, $8\frac{3}{4}$ alen bred og 6 alen høy.
6 fag vinduer, 8 dører, 1 grunnmurt skorsten,
2 kakkelovner, 1 trappegang, samt et bislag til gårdsrommet.
1. etg.: 2 stuer, panelt, kjøkken.
2. etg.: 2 uinnredete værelser.
Bygningen er utvendig panelt.

Takst: 160 Spd.

2. En tømret ladebygning med torvtak,
12 alen fra nr. 1.
1 etg. innkledt bindingsverk på 3 sider,
 $11\frac{1}{2}$ alen lang, $8\frac{1}{2}$ alen bred, 7 alen høy.
1 dør, 1 trappegang.

Takst: 30 Spd.

3. En 1 etg. tømret fjøsbygning med bordtak,
vegg i vegg med bygning nr. 2.
7 alen lang, 6 alen bred og 4 alen høy.
3 spiltaug, 1 dør, 1 lite vindu.

Takst: 20 Spd.

4. Et av planker oppført hus med torvtak og nævertak.
 $4\frac{1}{2}$ alen fra bygning nr. 1.
1 dør og 1 lite vindu.
Utvendig panelt til alle 4 sider.

Takst: 30 Spd.

Vannholdig brønn er beliggende et stykke fra gårdsrommet.
Orkla elv er i nærheten av husene.

Tilsammen takst: 240 Spd.

Når vi ser på stedets fysiske utvikling i denne før-industrielle periode under ett, er det tydelig at det var spesielt de siste 20 år at antall hus og bygninger økte. (18) Som følge av dette, forandret også stedets form seg mest i denne perioden. Flere veier kom, og de allerede eksisterende veier ble gjort noe bredere.

I denne tiden, med økende handel og håndverk, kom det opp en del bygninger for denne virksomhet. (19) Av konstruksjon og materialer var imidlertid disse bygningene lik de allerede eksisterende bygninger på stedet. De skilte seg med andre ord ikke ut. Stedet fikk flere boliger og økonomibygninger, men det kom ikke opp bygninger med en annen bygningskonstruksjon enn de som allerede eksisterte. Kisskurene som kom opp ved fjæregrunnen, vil jeg tro ikke skilte seg ut fra de allerede eksisterende sjøhusene på annen måte enn ved størrelsen.

Gregor Paulsson gir i sin artikkel om "Stadens prägel" en forklaring på hvorfor f.eks. et fiskersted ikke forandret utseende i tiden før industrialiseringen tok til:

"Begränsningen till en enda aktivitet gör at byn inte förändres till sin kvalitet om dess kvantitet ökas. Det blir flere hus, men det blir inte annorlunda beskaffade hus". (20)

Denne beskrivelse kan på mange måter sies å være dekkende også for Orkedalsøren i denne før-industrielle tiden. Branntakstmaterialet viste at en del hus fikk et annet innhold enn hva som hadde vært tilfelle tidligere. Den gamle handelsvirksomheten på stedet hadde vært drevet fra de eksisterende hus, sjøhusene og uthusene. Det nye var at det kom opp bygninger som var innredet for handels- og håndverksvirksomheter, men i bygningsform og materialvalg skilte disse nye bygninger seg ikke ut fra den allerede eksisterende bebyggelse.

3.5. Oppsummering - "Det gamle samfunn".

Tettstedet Orkedalsørens utvikling i den førindustrielle periode synes på en måte å vise et samfunn som med få unntak, var ganske homogent, og hvis eksistens direkte eller indirekte var avhengig av tilgangen på fisk og sild, samt å utnytte jorden og de naturressurser som var i den umiddelbare nærhet. Orvar Löfgrens beskrivelse av en svensk strandsitterfamilies økonomi, synes også å kunne være svært dekkende for mange av strandsitterfamiliene på Orkedalsøren.

Likevel, samtidig som dette samfunn, rent ytre sett, syntes homogent, var der tydelig store sosiale og økonomiske forskjeller, som en kan forvente å finne innenfor ethvert tettstedssamfunn. Det var opplagt stor avstand mellom offisers- og embedsfamiliene på Hov og den alminnelige fiskerfamilie, men det synes også klart at der var store forskjeller økonomisk og sosialt mellom håndverksmestrene, handelsmennene og de mest velstående fiskerne og storbåteierne på den ene siden og vanlige fiskere, håndverksarbeidere, dagarbeidere og ansatte i ulike tjenesteytende erverv på den annen side. Dette kom ikke minst tydelig frem i branntakstmaterialet.

Befolkningsutviklingen viste klar sammenheng med de økonomiske forhold. I tider med godt fiske økte befolkningen og økende befolkning førte til økende antall bygselbrukere og økende jordbruks- og husdyrproduksjon. Likeledes viste liberaliseringen av næringslovene å ha innvirkning på økningen av antall håndverkere og handlende og derved på den økonomiske aktivitet på stedet. Naturalhusholdet var en naturlig del av økonomien til den enkelte, men pengehusholdet hadde utvilsomt også lenge spilt en vesentlig rolle.

Av fogdenes og amtmennenes beretninger om de økonomiske tilstandene i Orkdal fogderi i denne tid, får en ikke inntrykk av at samfunnet på Orkedalsøren skilte seg negativt ut. Amtmann Motzfeldt omtalte stedet i 1865 som "det livlige Strandstedet Orkedalsøren", og ga i sin beskrivelse av de ulike næringer en rosende omtale av fiskere som samtidig drev med jordbruk: "I Fiskerierne ser jeg ingen Hindring for Jordbrugets Opkomst. Det er et sandt Ord, som næsten overalt bekræfter sig, at den flinkeste Fisker er den driftigste Jordbruger". (1)

Ved overgangen til industrialiseringsperioden, var fortsatt størstedelen av befolkningen sysselsatt i primærnæringene, men sekundær- og tertiærnæringene hadde den seneste tiden overtatt en større del av de yrkesaktive. I tidsrommet fra 1801 til 1855 hadde mellom halvparten og 2/3 av de med oppgitte erverv, fiske som hovedbeskjeftigelse. I 1865 var tallet sunket til 37%.

Tabell 3.34. Fiskere, Husmenn m/jord og Husmenn u/jord/
Daglønnere. Orkedalsøren 1801 - 1865.

År	Fiskere	Husmenn ¹⁾ m/jord	Husmenn ¹⁾ u/jord/ daglønnere	Sum	Sysselsatte i alt
1801	63	4	:	67	121
1825	82	7	11	100	133
1835	:	83	36 ²⁾	119	157
1845	98	86	11	195	250
1865	100	35	8	143	256

Kilde: Folketellingene, 1801, 1825, 1835, 1845, 1865.

1) I folketellingene er brukt betegnelsene "husmenn" og "huseiere" med og uten jord.

2) 11 daglønnere.

Tabell 3.34 viser fiskernes dominerende posisjon blant det totale antall sysselsatte på stedet, og viser samtidig problemene som var forbundet med å tolke folketellingenes ervervsangivelser. I 1835 var ingen klassifisert som fisker, offisielt, men av en tilføyelse i hovedlisten fremgikk det at de fleste husmenn med og uten jord var fiskere og båtførere.

Orkedalsøren var som nevnt en del av Orkdal herred og hadde felles administrasjon. Konflikter mellom interessene til Ørabeboerne og resten av bygden, må det opplagt ha vært en del av, selv om de også hadde sammenfallende interesser, ikke minst når det gjaldt handel og kommunikasjoner. Den økte handelsvirksomhet på Øra gjorde det lettere for bøndene både å få omsatt sine egne varer og å skaffe seg varer de trengte. Ved økt befolkning og virksomhet her, ble også kommunikasjonsforbindelsene til Trondheim forbedret. Meldal formannskaps interesse av at stedet skulle få kjøpstadstatus, tydet også på at dette ville være til fordel for bygdesamfunnene. Et resultat, dersom dette ønsket var blitt oppfylt, ville uten tvil vært forbedrede veier gjennom Orkdalføret.

Samfunnet på Ørasletten syntes å være et lite bysamfunn som klart skilte seg ut fra resten av herredet med sin befolkningskonsentrasjon, sin fysiske utforming, sin sosiale lagdeling og sitt differensierte næringsliv. Under tittelen "Slaget på Rømme" berettet "Adresseavisen" i 1866 om en kamp mellom folk fra bygda og "Ørbygger" som hadde funnet sted. Ifølge avisen skulle der herske et "katt/hund-forhold" fra gammelt av. En forbipasserende hedemarking i karjol ble ufrivillig innblandet idet han skulle passere slagplassen, og avisen mente at nå burde Orkedalsøren få politi.⁽²⁾ Samtidig som det var tydelige forskjeller mellom tettstedet og bygden, var det også fellestrekk. Kanskje kunne man karakterisere stedet i denne tiden som en liten "agrar kjøpstad"? Gregor Paulsson har brukt den betegnelse på en by i det førindustrielle samfunn. Grensene sluttet ikke ved